

Store tankar i små bygder? Overlevingsevna blant familiebedrifter i norsk distriktsreiseliv

Institutt for geografi, Noregs teknisk-naturvitskaplege universitet.

Disputas: 5. februar 2021

Agnes Brudvik Engeset

Avhandlinga har utgangspunkt i forskingsprosjektet *Second Generation Rural Tourism /Andre generasjon bygdeturisme (2011–2015)*, der målet var å undersøke korleis norsk distriktsreiseliv kan bli meir økonomisk og sosialt robust og miljømessig berekraftig. Innretninga var ein kvalitativ studie og studieobjekta var små og store tilbydarar innan norsk distriktsreiseliv. Den første artikkelen i avhandlinga, ein studie av norsk gardsturisme, vart ein inngang til forskingsfeltet rural turisme, og ei plattform for resten av avhandlinga om norsk distriktsreiseliv. Både norsk og internasjonal forskning omtalar aktørane i den rurale turismen vanlegvis som småskala, ofte knytt til gardsturismen – som for alvor skaut fart i etterkrigstida – og med liten vilje eller evne til vekst og innovasjon. Dette biletet av den rurale turismen passar berre delvis med norsk distriktsreiseliv slik det framstår i dag. I Bygde-Norge finst det også store turisthotell, der hotellvertar i fleire generasjonar har teke i mot gjestar frå heile verda. Desse familieeigde distrikthotella er ikkje inkluderte i verken internasjonale eller norske studiar av den rurale turismen, i studiar av familiebedrifter generelt eller i studiar av norsk hotellnæring. Eit empirisk kunnskapshol var dermed avdekka og distrikthotell vart såleis tema for resten av avhandlinga. Vidare arbeid med avhandlinga var vidare-

utvikla frå det opphavelige forskingsprosjektet, både i val av studieobjekt og av informantar. Ikkje minst vart den teoretiske tilnærminga vidareutvikla. Hovudvekta i avhandlinga vart lagt på hotellstudien; i to av tre artiklar studerer eg norske, familieeigde distrikthotell.

Avhandlinga har eit ressursperspektiv og fokuserer på korleis ulike typar familiebedrifter i norsk distriktsreiseliv, gardsturisme-bedrifter og distrikthotell møter eksterne og interne utfordringar for å sikre bedrifta sin vidare eksistens. Bedriftene trekker i hovudsak vekslar på menneskelege og sosiale ressursar i eigarfamiliane, men dei trekker også vekslar på ressursar som ligg utanfor sjølve eigarfamiliane: menneskelege, sosiale, fysiske og immaterielle ressursar på gardsbruka og i bygdene der bedriftene er lokaliserte. Finansielle ressursar, forstått som pengar, er ikkje inkluderte i studien, men fysiske ressursar og omfattar til dømes natur, bygningar eller råvarer. Familiebedriftene i avhandlinga, gardsturisme og distrikthotell, representerer ulike typar motiv og mål for inntektene frå turistverksemda. Medan gardar har drive med turisme som ein del av mangesysleriet i det norske landbruket, har dei store hotella sidan starten hatt turistar som hovudinntektskjelde. For bonden er turistinntektene eit middel for å nå eit anna mål – å kunne bu og leve på gardsbruket – medan hotelleigaren heile vegen har hatt ambisjonar om å leve av turisme.

Metodologisk har avhandlinga eit kvalitativt forskingsdesign og er basert på djupneintervju med tilbydarsida i norsk distriktsreiseliv. To sett med empiri ligg til grunn for doktorgradsarbeidet: I det første settet med empiri vart elleve gardsturismevertar i Sogn og Fjordane (no Vestland fylke) og Sør-Trøndelag (no Trøndelag fylke) intervjuet i perioden 2012–2013

(artikkel 1). I det andre settet med empiri vart to generasjonar eigarar av til saman fem distriktshotell i Sogn og Fjordane intervjuar i perioden 2013-2015 og i 2018, totalt ti informantar (artikkel 2 og 3). Teoretisk trekker avhandlinga vekslar på omgrep frå forskning på turisme og resiliens, på familiebedrifter generelt, meir spesifikt ved bruk av omgrepet "family firm resilience". I tillegg teoretiserer eg bruken av ressursar i den rurale konteksten, bygdesamfunnet, ved å ta i bruk ulike forståingar av omgrepet "embeddedness", henta frå forskingsfeltet ruralt entreprenørskap.

Avhandlinga har tre delproblemstillingar eg søker å gje svar på: kva eigarane av familiebedriftene opplever som utfordringar og korleis dei løyser dei, kva slags menneskelege og sosiale ressursar i eigarfamilien familiebedriftene nyttar seg av for å styrke bedrifta sin eksistens og overleving og til slutt, kva slags ressursar i den rurale konteksten trekker familiebedriftene vekslar på for å styrke bedrifta si overlevingsevne. Desse problemstillingane vert samanfatta i eit meir overordna og konkluderande forskingsspørsmål som er formulert slik: Korleis forstå overlevingsevna til ulike typar familiebedrifter i norsk distriktsreiseliv ved hjelp av omgrepet "family firm resilience"? Kva rolle spelar omgrepet "embeddedness" for å forstå overlevingsevna?

Konklusjonane frå avhandlinga kan oppsummerast slik: For det første, når det gjeld kva utfordringar familiebedriftene opplevde, var det tydeleg at distriktshotella, i større grad enn gardsturismebedriftene, opplever eksterne utfordringar. Det gjeld i akutte katastrofar som *Tsjernobyl-ulukka* eller *terroråtalet* 11. september 2001 og meir gradvise endringar som *marknadsdreinga* mot opp-

levingsbasert reiseliv. Paradoksalt nok kan stor etterspurnad frå turistar, altså ei marknadsendring, leie til ei krise for gardsturisme-familiane, ved at det oppstår interessemotsetningar mellom omsynet til turistaktivitetane og familien. Medan det er i dei eksterne utfordringane dei to kategoriane av familieeigde turistbedrifter skil seg frå kvarandre, er det i dei interne utfordringane eg finn samanfallede utfordringar: gradvise og ikkje uventade kriser som *slitasje* på familiemedlemar er ei slik intern utfordring, medan det kan òg dreie seg om akutte hendingar som *sjukdom* eller *dødsfall*. Responsen til dei to kategoriane bedrifter varierer derimot: Hotell-eigarane responderer hovudsakleg på ytre katastrofar og kriser med tilpassing eller endring i drifta (bounce forward). Når interne utfordringar oppstår, prøver dei oftast å vende tilbake til den opphavslege tilstanden, slik også gardsturisme-familiane gjer. Gardsturisme-bedriftene møter eksterne utfordringar, marknadsendring, med å tilpasse seg og tilby profesjonalserte produkt. Men, når dei opplever interne utfordringar, reagerer dei annleis enn distriktshotella; gardsturisme-bedriftene vel å redusere omfanget av turistaktivitetar for å rette opp att balanse mellom behova til familien og turistaktivitetane.

For det andre, når det gjeld kva menneskelege og interne sosiale ressursar familiebedriftene nyttar seg av, viser avhandlinga at overlevingsevna til dei to typene familiebedrifter vert styrka av den heilt særskilte kapitalen familiebedrifter har, nemleg familiekapital. Ulike element i gardsturisme-bedriftene og distriktshotella sin familiekapital er identifiserte: Den menneskelege kapitalen i både gardsturisme-bedriftene og distriktshotella består av *entreprenørskapsånd*, som vil seie evne til sjå forretningsmoglegheiter og

realisere dei, i tillegg til *hardt arbeid*. I tillegg finn eg andre element i gardsturisme-bedriftene sin menneskeleg kapital; ulike typar *kunnskap* og *interesser*, som påverkar produktportefølja, samt personlege eigenskapar som å *trivast i vertskapsrolla* og å vere ein god *historieforteljar*. Når det gjeld den sosiale kapitalen til begge bedriftstypane, finn eg *komplementær kunnskap, støtte og respekt* for kvarandre, samt pliktkjensla ovanfor familiebedrifta. Gardsturisme-eigarane trekker i større grad enn hotell-eigarane også fram ei *positiv haldning til uformelt samarbeid* med andre aktørar i bygda som eg tolkar som del av sosial kapital. Grensa mellom kva som kan vere menneskeleg og sosial kapital kan verke litt flytande og vanskeleg å definere.

For det tredje, når det gjeld den rurale konteksten og kva slags ressursar familiebedriftene trekker vekslar på, viser funna stor variasjon mellom korleis eigarfamiliane av gardsturisme og distriktshotell er integrert i det rurale for å styrke bedrifta si overlevingsevne. Dei ulike integrasjonsformene bidreg på ulike måtar, noko som understrekar at ein ikkje må sjå på den rural konteksten som deterministisk: med andre ord legg ikkje rurale omgjevnader eintydige føringar på korleis rurale bedrifter utviklar seg. Dei to typane familiebedrifter skil seg mest frå kvarandre når det gjeld å trekke vekslar på *sosial integrasjon*. Gardsturisme-vertane viser ei balansert form for sosial integrasjon (embedded), og trekker vekslar på menneskelege ressursar i bygda, i form av lokale gjester og arbeidskraft. Likevel er det å få tak i kvalifisert arbeidskraft ei utfordring, noko som illustrerer korleis den rurale konteksten kan ha hindringar for turistentreprenøren ettersom det er få eller lite av denne ressursen. Distrikt-

hotella viser fire ulike former for sosial integrasjon: å prøve å integrere seg utan å lukkast (under-embedded), og ein bevisst reduksjon av sosial integrasjon fordi hotelleigaren kjenner at det verkar styrande på bedrifta på ein uheldig måte (over-embedded). I tillegg kjem balansert integrasjon (embedded), som nemnt med gardsturismen over, og det å ikkje integrere seg (dis-embedded). Eg finn store likskapar mellom gardsturisme-bedriftene og distriktshotella når det gjeld å nytte seg av *stadleg integrasjon* (placial embeddedness), som er ei anna form for integrasjon enn den sosiale og som i hovudsak inneber å bruke ein kombinasjon fysiske ressursar, som lokale mat- og drikkeprodukt, og immaterielle ressursar i form av historieforteljing i produkta. Den mest særskilte forma for stadleg integrasjon, som begge typar familiebedrifter gjev uttrykk for, er tilhøyrsløse og pliktkjensle blant familimedlemmane ovanfor familiebedrifta. Ettersom familiebedriftene har vore eigd og drive av same familie i generasjonar, har det utvikla seg sterke band og ei pliktkjensle mellom familie og bedrift. Det emosjonelle bandet som eigarfamilien har til bedrifta, gjeld også til bygda, der hotellet er lokalisert. På denne måten vert familie- og bedriftshistoria nært knytt til ein bestemt stad. Denne forma for stadleg integrasjon styrkar familiebedriftene si overlevingsevne, fordi pliktkjensla gjer at familiebedrifta vert vidareført av neste generasjon.

Den overordna og meir konkluderande samanfattainga når det gjeld å forstå overlevingsevna til familiebedriftene gjennom omgrepa "family firm resilience" og "embeddedness", viser at overlevingsevna til familiebedriftene ikkje vert sikra gjennom familiekapital aleine, men at familiebedriftene også trekker vekslar på ulike

måtar å vere sosialt og stadleg integrert i lokalsamfunnet på. Konklusjonen viser også at for begge typene familiebedrifter inneber ein tilstand av balanse (equilibrium) to ting; både å oppretthalde konkurransevna til turistbedrifta og å balansere omsyna mellom familie og bedrifta. Samtidig er det ein vesentleg skilnad mellom bedriftene når det gjeld motiv og målsetting, noko som kjem til syne ved at gardsturisme-bedriftene reduserer turistaktivitetane dersom det oppstår interes-

sekonflikter mellom omsynet til familie og til bedrift. I distriktshotella er det eigar-familiane sine behov som må vike for bedrifta sine. Dette gjer at eg omtalar gardsturisme-bedriftene for familie-orienterte bedrifter der familien sine omsyn kjem i første rekke, medan eigarane av distriktshotella er bedriftsorienterte familiar, som inneber at omsynet til bedrifta går framfor familien sine.